

Zoeken naar het nationale regime in Amman

AUTEUR Pascal Debruyne

FOTOGRAFIE Benjamin Wittorf

De herconfiguratie van mondiaal kapitaal heeft de stedelijke geografie in de MENA-regio op fundamentele wijze veranderd. Steden als Amman, hoofdstad van Jordanië, zijn lokale laboratoria voor neoliberale beleidsexperimenten, institutionele en bestuurlijke hervormingen en politiek-ideologische projecten. Vooral grootschalige stadsontwikkelingsprojecten functioneren als centrale nucleï waaromheen zich nieuwe autoritaire bestuurlijke configuraties vormen ten gunste van binnen- en buitenlandse elites.

In tijden van versnelde globalisering is de natiestaat niet langer een ruimtelijk gesloten eenheid van regulering. Reeds in 1974 poneerde Lefebvre dat de huidige globaliseringsgolf "een conflictueuze explosie en implosie van ruimte en schaal is." Door de mondiale herstructurering van de relatie tussen kapitaal en arbeid wordt het belang van het nationale gerelativeerd ten gunste van sub- en supranationale vormen van territoriale organisatie. Swyngedouw noemt dit proces waarbij verschillende schaalniveaus zich vervlechten 'glocalisering'. Glocaliseringsprocessen, voortgedreven door ongelijke ruimtelijke ontwikkelingen, laten zich ook in de Jordaanse ruimte voelen. Jordanië stond in 2007 op de negende plaats in de A.T. Kearny Globaliseringsindex en achtste in de UNCTAD-index voor buitenlandse directe investeringen. Financiële stromen, hulpgoederenstromen, geopolitieke steun alsook migratiestromen katapulteren Amman, die tot tachtig procent van de economische activiteit van Jordanië genereert, in sneltempo de geglobaliseerde wereld in. Amman is met andere woorden een 'global city', ondanks de hardnekkige oriëntalistische theorievorming rond islamitische of Arabische stedelijkheid.

De focus van dit themanummer ligt op 'Arab urban entrepreneurialism'. Daarom ga ik in op de spectaculaire vastgoedontwikkeling: de voornaamste economische hefboom voor de ontwikkeling van steden en de nationale staat. Prestigieuze bouwprojecten, 'gated communities', luxehotels, megalomane winkelcentra, zakendistricten en enorme hoogbouw vormen 'landmarks' aan de skyline van Amman. Deze grootschalige projecten zijn 'de nieuwe minaretten van het kapitalisme',

aldus Christopher Parker. Een grondige analyse van deze ruimtelijk-fysieke projecten verplicht ons tot een meerschallige visie op bestuur en tot heroverweging van de sociale machtsconfiguraties op institutioneel niveau.

De gangbare teleologische democratieanalyses uit de transitologische theorievorming schieten hierin tekort. Wanneer transitologen spreken over democratie in het Midden-Oosten kijken ze door de lens van 'Arab exceptionalism': het Midden-Oosten zou uitzonderlijk lijden aan 'hardnekkig autoritarisme', doordat er iets inherent autoritairs is aan hét nationale regime. De oorzaken die worden aangewezen zijn tweërlei: enerzijds zouden hier allerlei cultureel-religieuze factoren, zoals de islam of tribale netwerken (Wasta), aan ten grondslag liggen. Anderzijds zou ofwel gebrekkige marktintegratie ofwel de dominante olie-economie (rentierisme) het hardnekkige autoritarisme voortbrengen.

Gangbare analyses staren zich blind op het hardnekkige autoritarisme waaraan het Midden-Oosten zou lijden.

Terwijl transitologische analyses zich blindstaren op de schijnbaar bevroren endogene grenzen van het autoritaire nationaal regime, ontsluit een diepteanalyse van stadsontwikkelingsprojecten een radicale transformatie van sociale relaties en actoromgevingen. Door deze benadering wordt duidelijk dat er buiten het nationale regime om een plaats- en schaalspecifieke samenwerking plaatsvindt door een strategisch selectieve groeicoalitie. Deze coalitie is geenszins beperkt tot 'lokale' tribale en elitenetwerken, noch tot schema's van gebrekkige mondiale marktintegratie en de autoritaire effecten van het rentierisme. Spektakelprojecten belichamen het monsterverbond tussen politieke en economische elites, projectontwikkelaars en internationale planningsbureaus, USAID, de Wereldbank, UN-HABITAT, ngo's en bedrijfs- en quasistaatsactoren. Ze geven op autoritaire wijze gestalte aan nieuwe stedelijke strategieën van regulering en accumulatie binnen het keurslijf van de aanbodgerichte economie. Spektakelprojecten vormen

zodoende 'uitzonderingszones' waarin democratische gebruiken, stedelijke politiek en gangbare wetten niet langer gelden. In plaats van te vragen wat precies de autoritaire essentie van 'het nationaal regime' is, kan men zich beter afvragen wat de rol van de staat is, hoe selectieve sociale relaties buiten het bereik van de staat ontstaan en hoe dat ruimtelijke selectiviteit teweegbrengt en wat de impact is van deze sociaalruimtelijke reconfiguratie van de macht op burgerschap.

Regionaal knooppunt in migratiestromen

Pas na de Arabische Opstand (1916-1918) onder leiding van sjarief Hoessein bin Ali tegen het Ottomaanse Rijk kreeg de staat Jordanië gestalte via de vorming van een Syrisch-Arabische staat. Na 1920 viel deze staat uiteen door de claim van Frankrijk op Syrië (Sykes-Picotverdrag). De groei van Amman startte in 1920, toen prins Abdullah bin Hoessein, de tweede zoon van Hoessein bin Ali, aan de macht kwam. Amman werd de hoofdzetel van de Transjordanse, of beter: Hasjemitische, monarchie na de Conferentie van San Remo in 1920. Dit gebeurde wel onder de drieëntwintig jaar durende periode van Brits mandaat (1923-1946). Pas in 1946 werd Transjordanië onafhankelijk en in 1950 omgevormd tot het Hasjemitisch Koninkrijk Jordanië. In 1952 werd het officieel een constitutionele monarchie. In 1928 werd Amman officieel de hoofdstad van Jordanië. Abdullah bin Hoessein wilde er een stad van rijkdom en welvaart van maken. Tijdens de jaren veertig en vijftig ontstond er een meer gegoede klasse in de stad, die aan invloed won door de logistieke centrumfunctie van Jordanië tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het gevolg van deze toenemende rijkdom was het wegtrekken van de kapitaalkrachtige klasse uit het armere centrum van de stad naar de omliggende heuvels (jabals) waarover Amman zich dientengevolge uitbreidde.

Amman is door de tijd heen getransformeerd tot toevluchtsoord. In 1948 en in 1967 zorgde het zionistische streven naar een zuivere Joodse natiestaat en het daarmee gepaard gaande geweld voor een massale instroom van vluchtelingen die vooral in informele gebieden (zoals Jabal Nathif) en in opvangkampen (zoals El-Wehdat en El-Husseïn) in het achtergestelde Oost-Amman gingen wonen. 87,4 Procent van de circa drie miljoen Palestijnse vluchtelingen vestigden zich in een straal van veertig kilometer rond de hoofdstad. De groeiende macht in de kampen van de Palestijnse bevrijdingsorganisatie (PLO) – 'een staat in de staat' – zou in 1970 leiden tot Zwarte September: een bloedige burgeroorlog tussen het Jordaanse leger en de PLO-fracties.

Voortgedreven door opeenvolgende Irakese conflicten stroomden ook enkele honderdduizenden Irakese vluchtelingen naar Jordanië. De populatie Irakese vluchtelingen bestaat enerzijds uit een aanzienlijke groep rijken, die onder meer de vastgoedboom voortstuwt, en anderzijds uit zeer armen, die bedelend in het stadscentrum te vinden zijn.

Ook 'vrijwillige' arbeidsmigratie van Jordaniërs naar andere Golfstaten beïnvloedt de stad. De zogenaamde rentenierseconomie, gebaseerd op niet-productieve rente via door migranten teruggezonden geld, heeft een sterke ruimtelijke impact op West-Amman gehad. Deze werd vooral zichtbaar in de bouwwoede tussen 1972 en 1979 door de groei van woonbuurten. Na de Perzische Golfoorlog (1990-1991) keerden bovendien 400.000 Palestijnse en Jordaanse arbeiders met Jordaans

burgerschap uit de Golfstaten terug; de Jordaanse steun aan Irak viel niet in goede aarde bij de Golfstaten en de donors (IMF, de Wereldbank en de Verenigde Staten). Dit zorgde voor een financiële instroom van 800 miljoen Jordaanse dinar, die voornamelijk geïnvesteerd werd in vastgoed.

Marktgerichte herschaling

Eind jaren tachtig opende Jordanië haar deuren voor de mondiale markteconomie. In een poging de enorme schuldenlast (tweehonderd procent van het BNP) te verminderen, hervormde koning Hoessein in 1989 de economie volgens de neoliberale triade van liberalisering, deregulering en privatisering. Een reeks economische 'gezondheidskuren' volgens het bekende IMF-recept luidde het einde van de semi-rentenierstaat in, waarbij niet-productieve inkomsten op een neopatri-moniale manier werden herverdeeld langs tribale breuklijnen. Hoewel het neopatrimoniaal sociaal contract geenszins een ideaal burgerschapsmodel was, verliep de allocatie van middelen via voedsel- en oliesubsidies, de uitbouw van publieke voorzieningen en sociale steun. Na de economische liberalisering nam de armoede- en achterstellingsgraad gradueel toe tot vijftien à dertig procent in 2008.

Echter, pas bij de troonsbestijging van koning Abdullah II in 1999 werd de Jordaanse competitie staat, zoals Jessop en Harvey stellen, een hegemonisch project. De economische liberalisering lokte herhaaldelijk rellen uit in steden als Ma'an, Tafileh en Kerak, omdat de herverdeling van inkomsten en bestaansmiddelen de vroegere neopatrimoniale netwerken aantastten. De competitietrend kreeg institutionele inbedding: in 2000 ondertekende Jordanië een verdrag met de Verenigde Staten waardoor de Middle East Free Trade Area ontstond en in 2001 trad het land toe tot de Wereldhandelsorganisatie. Ook het vredesakkoord met Israël uit 1994 mondde uit in de realisering van zogenaamde Qualified Industrial Zones (QIZ): vrijhandelszones voor assemblage en textielproductie waarin vooral Bengalezen, Sri Lankanen, Egyptenaren en Filipino's tegen lage lonen werken in erbarmelijke omstandigheden.

De nieuwe Hasjemitische koning omringt zich op strategisch selectieve wijze met verlichte technocratische getrouwen, die zitting krijgen in nieuwe governancenetwerken die de publiek-private samenwerking moeten stimuleren. Een voorbeeld is de Economic Consultative Council (ECC) waarvan zestien van de twintig leden uit verschillende Jordaanse topbedrijven afkomstig zijn, zoals de Nuqul Group, Taameer, Aramex, Citibank Jordan en de Talal Abu-Ghazaleh Organization. De ECC adviseert Abdullah II over verdere privatiserings- en liberaliseringsbehoefes. Governancenetwerken rond verschillende staatsprojecten beperken zich niet tot de nationale elites, maar zijn institutionele nuclei waaromheen zich een amalgaam van binnen- en buitenlandse statelijke en niet-statelijke actoren vormt. Echter, de gedeelde noemer in deze governancenetwerken is de overtuiging dat democratische transitie via marktgerichte ontwikkeling verloopt.

De crisis van de semi-rentenierstaat eind jaren tachtig luidde niet alleen het einde van de staatsgeleide modernisering in, maar ondermijnde ook sterk de Jordaanse nationale staat als 'gesloten' ruimtelijke eenheid van regulering. Steden, regio's en exclusieve 'plaatsen' met marktpotentieel worden sindsdien versterkt als centrale motoren van industriële

en financiële groei. Sinds de eeuwwisseling zijn de Jordaanse steden uitgegroeid tot institutionele machtscentra die steeds vaker zelf kunnen beschikken over het economisch surplus dat ze genereren. Door verschillende rondes van top-downdecentralisatie zijn bevoegdheden die vroeger op nationaal niveau werden beheerd, overgedragen naar lagere bestuurschelons. Lokale besturen zouden hierdoor leren zelf investeringen aan te trekken om zo hun plaats op de wereldmarkt te veroveren. Om vat te krijgen op lokale besturen en steden werden de kiesregels tijdelijk aangepast. De helft van de gemeenteraad was nog maar verkiesbaar, terwijl de burgemeester en de andere helft werd opgevuld met technocraten die werden benoemd door de koning. In de Greater Amman Municipality (GAM), die nog steeds onder de eerste minister valt en niet onder het Ministerie voor Lokale Besturen, en Aqaba werd deze 'tijdelijke' maatregel echter nooit teruggedraaid. De neoliberale stadsontwikkeling wordt vooral voortgedreven door spectaculaire vastgoedontwikkeling. Een reeks spektakelprojecten functioneert als ruimtelijke en institutionele nuclei waar zich strategisch selectieve groeicoalities omheen vormen. Deze projecten zijn echter ruimtelijk selectief, dienen vooral als hefboom voor achtergestelde gebieden en vergroten de enclavisering van de stad. Aqaba, de belangrijke havenstad in Zuid-Jordanië, is wellicht het meest extreme voorbeeld. Deze stad werd de testcase voor het principe van de Special Economic Zone (SEZ): een volledig autonome vrijhandelszone die wordt uitgebaat door de Aqaba Special Economic Zone Authority (ASEZA). Het dagelijks bestuur van deze economische enclave is in handen van de private Aqaba Development Corporation. De ruim 100.000 inwoners vallen allen onder de ASEZA, die elke vorm van democratische legitimiteit ontbeert. In een interview met het Ministerie voor Lokale Besturen zei de hoofdingenieur verwonderd: "Aqaba is geen stad meer, het is een private onderneming." De vrijhandelsenclave trok sinds 2001 voor acht miljard dollar investeringen aan, voornamelijk via vastgoedprojecten met exotische namen als Ayla Oasis, Tala Bay Resort en Saraya Aqaba. Bekende investeerders in de MENA-regio als Horizon Development van Sahib Al-Masri van het ASTRA-conglomeraat en Saudi Oger van de Libanese Haririfamilie zijn hierbij betrokken. Het SEZ-beleid wordt vakkundig ondersteund door USAID, de nationale ngo van de Verenigde Staten.

Bij afwezigheid van het parlement werden 235 'tijdelijke' wetten afgekondigd in het voordeel van de zakelijke elite.

De grondprijs is in enkele jaren meer dan verdrievoudigd, waardoor die voor de armste Jordaanse burgers in Aqaba onbetaalbaar is geworden. De armste informele buurt Shallallah, waar achtergestelde groepen en Palestijnse vluchtelingen leven, wordt vanaf 2008 onder het mom van verdenking van drugshandel en prostitutie bedreigd met ontruiming. Shallallah ligt helaas op een strategische locatie dicht bij het strand waar een residentiële buurt – lees: 'gated community' – zou komen. De helft van de bevolking met eigendomsrechten krijgt 'vervangende woningen' aan de rand van de woestijn in Karameh, die ze moeten

afbetalen. Bewoners werpen verschillende bezwaren op: de kosten voor water, elektriciteit en vervoer naar de stad zouden allemaal stijgen en het bestaande gemeenschapsweefsel en levensnoodzakelijke (informele) netwerken en activiteiten worden aangetast. Het mag duidelijk zijn dat er een politiek gestuurde herschaling gaande is die de machtsverhoudingen tussen beleidsschalen en verschillende actoren wijzigt door een regulatieve dumping op lokaal niveau.

Het Amman Masterplan

In Amman zijn de effecten van deze omwenteling eveneens duidelijk. In plaats van een algemene sociaaleconomische stadsontwikkeling zien we hier een ongelijke ruimtelijke ontwikkeling van het rijkere West-Amman en het achtergestelde Oost-Amman. De leidraad voor deze ontwikkeling is het Amman Masterplan, dat in 2007 paradoxaal genoeg de World Leadership City of the Year Award for Asia and the Near Middle East kreeg toegekend. In tegenstelling tot de gangbare opvattingen over de chaotische structuur van Amman, is Amman inmiddels toe aan haar derde masterplan.

Op 24 mei 2006 droeg Abdullah II de Greater Amman Municipality (GAM) en de door hem benoemde burgemeester Omar Maani op een masterplan te ontwikkelen. Net als de vorige burgemeesters stipelde Maani, een ervaren zakenman, zijn eigen project uit: een Amman van 'torens en open ruimte'. Het masterplan moet volgens de nieuwe leuze leiden tot 'een georganiseerde stad met een ziel'. Meteen daarna richtte Maani de Amman Commissie op: een selectief netwerk van bevoorrechte technocratische experts. Haar focus ligt vooral op de 'urban sprawl' en de losgeslagen demografie van Amman, waarmee de GAM zich positioneert als 'goed beheerder'. Onder deze technocratische bovenlaag strekt zich echter een weids politiek veld uit.

De aanleiding voor het nieuwste masterplan was echter evenzeer het groeiende ongenoegen onder de bevolking over de stadsontwikkeling en de stijgende ruchtbaarheid die de pers in 2005 gaf aan de dodelijke incidenten bij het Jordan Gate-project, de eerste fase van het een miljard dollar kostende Royal Metropolis-project. De symboliek hiervan kan niet worden onderschat. Koning Abdullah II initieerde het project in hoogst eigen persoon als een van de eerste publiek-private samenwerkingsconstructies tussen de GAM en het Kuwait Gulf Finance House tijdens het Wereld Economisch Forum aan de Dode Zee. Het torenproject, naar analogie van het World Trade Center, moest representatief worden voor de aantrekkelijkheid van vastgoedoperaties in het ondernemende Jordanië.

Het huidige masterplan wordt uitgedokterd en geïmplementeerd door het internationale consultancybureau BearingPoint Group en de Canadese Planning Alliance onder de vleugels van de Amerikaanse quasi-ngo USAID. Om het de investeerders en projectontwikkelaars makkelijk te maken, zorgde de GAM ook voor een zogenaamde One-Stop-shop om aanvragen tot stadsontwikkeling en hoogbouw vlug en efficiënt af te handelen. De ontwikkeling hiervan werd begeleid door USAID via het project SABEQ: een liberaal plan dat eveneens werd geïmplementeerd door BearingPoint. Ondertussen begeleidt een zeer recente spin-off van BearingPoint, het Amman Institute, de planningsprocessen in Amman zelf en in regionale steden als Salt en Irbid. Het masterplan moet Amman voorbereiden op de komende vijftien-

Het centrum van Amman, Jordanië.

tig jaar. In juli 2007 vond daarvoor een nieuwe uitbreiding van Amman plaats, de Metro Growth Strategy, en werden zes nieuwe gebieden tot ontwikkeling gebracht, wat een uitbreiding betekent van 668 km² naar 1.700 km². De greep die de GAM krijgt op de invulling van deze ruimte gebruikt ze voor het verleiden tot directe buitenlandse investeringen en de herverdeling van armoede. In deze uitbreidingsgebieden wordt massaal goedkopere huisvesting gerealiseerd door private ontwikkelaars. Deze 'goedkope' huisvesting is bedoeld voor het deel van de achtergestelde bevolking dat verdrongen wordt uit het centrum van Amman door radicale ontelingen in gebieden waar spektakelprojecten zijn gepland, zoals in Wadi Abdoun. Kwetsbare eigenaars krijgen 88 euro/m² als compensatie van de GAM, terwijl de vrijgekomen grond voor 600 euro/m² verkocht wordt. De verdrongenen kunnen echter wel leningen aangaan om een woning te kopen in de nieuw ontwikkelde gebieden, zoals Al-Jiza. Tegelijkertijd worden allerlei microprojecten geïnitieerd door ngo's en Corporate Social Responsibility-initiatieven door bedrijven. De herdefinitie en uitbreiding van de Ammonitische ruimte levert met andere woorden allerlei strategische kansen op die aanleiding zijn voor nieuwe allianties tussen nieuwe economische en politieke elites, ngo's, nationale ontwikkelingsorganisaties en clans die strategisch gelegen gronden bezitten, die kunnen worden gebruikt voor vastgoedontwikkeling. Dit heeft een radicale herschikking van bestaande sociale relaties en Lefebvre's 'espace vécu' (beleefde ruimte) tot gevolg.

Spektakelprojecten en governancenetwerken

Deze ontwikkelingen hebben het doel de hoofdstad als 'Gateway to Jordan' op de wereldkaart te zetten. Daarvoor moet het de concurrentie aangaan met andere steden zoals Dubai (Verenigde Arabische Emiraten) en Beiroet (Libanon). Verschillende grootschalige stadsontwikkelingsprojecten moeten deze ondernemende trend belichamen, zoals het Jordan Gate-project en het Al-Abdali Urban Regeneration-project, winkelcentra zoals Mecca Mall, de Investment Corridor langs de Airportroad, een reeks van 'gated communities', zoals het Royal Village-project van Gulf Finance House, en Al Andalus van Taameer Jordan, alsook QIZ's en SEZ's. Daarnaast werd in enkele wijken cultureel erfgoed ontwikkeld en een stadscentrum met een 'authentiek' marktpotentieel. Al deze spektakelprojecten brengen een institutionele reconfiguratie teweeg waarbij 'government' steeds meer verschuift naar 'governance' buiten de geijkte politiek-democratische arena. Een van de projecten die deze institutionele en ruimtelijke reconfiguratie het sterkst belichamen is het anderhalf miljard dollar kostende Al-Abdali Urban Regeneration-project. De bouw van dit centrale bedrijfsdistrict, een 'new state space' à la Brenner, ontwikkelt zich op een voormalig militair terrein waar de geheime dienst gevestigd was. De publieke gronden worden herontwikkeld tot "een nieuw zakendistrict en stadscentrum voor Amman." De lokatie moet eveneens toeristen trekken uit het gehele Midden-Oosten. Het project representeert de toekomstvisie van de Hasjemitische koning van Jordanië als

competitiestaat. Al-Abdali zal onder meer ruimte bieden aan commerciële centra, spectaculaire woontorens, ziekenhuizen, IT-bedrijven en de King Hussein Memorial bibliotheek. Al deze sectorale projecten, die de nieuwe economische groeipolen van Jordanië moeten vormen, vallen onder de nationale privatiserings- en investeringswetten die tussen 2000 en 2003 als tijdelijke wetten werden doorgevoerd bij afwezigheid van het parlement. Tweederde van die 235 wetten waren investerings- en economische wetten in het voordeel van de zakelijke elite. Ook MAWARED, de quasi-publieke organisatie die dit project uitvoert, is ontstaan na de invoering van een dergelijke tijdelijke wet uit 2000. MAWARED ontwikkelt verschillende stadsvernieuwingsprojecten op een aantal oude legerterreinen in Jordaanse steden, zoals Medinat Al-Sharq in Zarqa, dat tegen 2025 een half miljoen mensen moet huisvesten, en Saraya Aqaba, een luxe resort à een miljard dollar in Aqaba. Het bestuur en de ontwikkeling van het Abdali-gebied werd in 2004 overgelaten aan het volledig private bedrijf Abdali Investment & Development Psc., een projectontwikkelaar die gespecialiseerd is in stadsontwikkeling. Hoewel privaat, is de Raad van Bestuur toch getekend door een 'publieke factor', omdat zowel de burgemeester van Amman als de koning zelf erin zetelen. De overheid benadrukt weliswaar dat de private sector de motor van economische ontwikkeling is, maar de verschillende publiek-private samenwerkingen hebben juist door hun 'publieke' dimensie heel wat voordelen voor investeerders. Niet alleen lopen de contacten met officiële instanties vlotter, er zijn ook veel publieke middelen zoals grond en subsidies beschikbaar om de kosten en risico's van private ontwikkelingen op te vangen. Sindsdien wordt MAWARED almaar grootschaliger. Enkele jaren geleden werd MAWARED International gekapitaliseerd op de beurs van Luxemburg voor een miljard dollar. De centrale vraag is dus vooral waar hét nationaal regime is.

Wanneer je door Amman rijdt, kom je oog in oog te staan met de reclameboodschap "Think" en de ondertitel "We think outside the box so you don't have to live in one". Niettegenstaande dat deze pedante slogan in de context van de uiteengezette stedelijke transformatie cynisch lijkt, zet hij ons niettemin aan 'het nationaal regime' niet als een black box te bekijken. Als we werkelijk 'outside the box' gaan denken en door de lens van de spektakelprojecten kijken, dan zien we de complexe machtsconfiguraties die aan de basis liggen van de "heden-daagse postmoderne bouwsite voor de bevoorrechten" – in de bewoording van Seteney Shami – die Amman geworden is. Ondanks de officiële retoriek van algemene ontwikkeling en democratische transitie via ontwikkelingsprojecten en 'good governance' op lokaal niveau, brengt de praktijk een toenemende sociaalruimtelijke fragmentatie, een zichtbare ruimtelijke selectiviteit van de staat en de sociale verdringing van het lompenproletariaat en kwetsbare groepen naar de stadsranden teweeg. Eerder dan nuclei van democratische transitie functioneren deze spektakelprojecten als 'uitzonderingszones' waarbij de stedelijke politiek wordt opgeheven.

Ondertussen hangt de afschaffing van de Rent Law No. 33, die de huurprijzen reguleert, als een zwaard van Damocles boven het hoofd van de armen en kleine winkeliers op plaatsen met marktpotentieel. Voor eigenaars met private eigendommen in strategische herwaarde-

ringsgebieden ligt daarentegen het speelveld open. Wat officieel ontwikkeling 'dicht bij de mensen' heet, is in feite vooral een inperking van inspraak en democratie. Alleen in Al-Abdali geldt de slogan "waar huizen thuis worden". De oorspronkelijke inwoners van de dichtbijgelegen Za'amtabuurt werden onteigend en verdreven, evenals het publieke verkeersknooppunt Abdali waar markten werden gehouden, dat werd verplaatst naar Tabarbour in het oosten van de stad. Net zoals in de rest van de verstedelijkte wereld staat armoedebestrijding in Jordanië in toenemende mate gelijk aan het bestrijden van de armen zelf. Als we 'het nationale regime' nog ergens kunnen terugvinden, dan is het waarschijnlijk ergens in de kloof tussen 'het regime' en de onderkant van de samenleving, voortgebracht door de autoritaire governanceconfiguraties die ontstaan in de ruimtes buiten het bereik van de staat.

Pascal Debruyne (Pascal.Debruyne@UGent.be) was als gastredacteur bij de totstandkoming van deze themasectie betrokken. Hij is sociaal werker, licentiaat in de Moraalwetenschappen en Master of Conflict & Development en werkzaam als doctoraal onderzoeker bij de Middle East and North Africa Research Group (MENARG) aan de vakgroep Studie van de Derde Wereld van Universiteit Gent. Zijn onderzoek betreft 'Decentralisatie, schaalverschuiving en urbanisering in Jordaanse steden: de Ondernemende omwenteling in Amman en Aqaba.' Dank aan Prof. Dr. Christopher Parker voor de uitwisseling van ideeën en steun.

Literatuurselectie

- Brenner, N. (2004) *New state spaces. Urban governance and the rescaling of statehood.* Oxford: Oxford University Press.
- Jessop, B. & N. Sum (2000) *The entrepreneurial city in action: Hong Kong's emerging strategies in and for (inter-)urban competition.* *Urban Studies* 37, 12, 2290-2315.
- Jessop, B. (2001) *Institutional re(turns) and the strategic - relational approach.* *Environment and Planning A* 33, 7 1213-1235.
- Lefebvre, H. (1991) *The production of space.* Oxford, Cambridge: Blackwell Publishers.
- Moore, P. & B.F. Salloukh (2007) *Struggles under authoritarianism: Regimes, states, and professional associations in the Arab world.* *International Journal for Middle East Studies* 39, 53-76.
- O'Donnel, G., P. Schmitter & L. Whitehead (1986) *Transitions from authoritarian rule: prospects for democracy.* Baltimore: John Hopkins University Press.
- Parker, C. (2009) *Tunnel bypasses and minarets of capitalism. Amman as neoliberal assemblage.* *Political Geography.* (forthcoming)
- Shami, S. (2007) *Amman is not a city. Middle Eastern cities in question.* Ongepubliceerd.
- Smith, N. (1984) *Uneven geographical development.* Cambridge: MA Blackwell Publishers.
- Tarawnah, N. (2008) *Collective voices.* *Jordan Business Magazine,* december 2008.